

RELAȚII CULTURALE GERMANO-ROMÂNE ÎN BUCOVINA*

ACAD. RADU GRIGOROVICI

Keywords: Bukovina, culture, Romanians, Germans, the German language, University.

German-Romanian cultural relations in Bukovina

*(Abstract)***

The author presents information related to the German-Romanian cultural relations, after a mutual communication between the two national communities was created, at least at the level of the intellectual class of the two nations and each acknowledged the existence of one culture of some value at the other side of the barricade. The generalization of learning German language in Bukovina was a key measure in favour of the establishment of one communication bridge between all the province's nations, with consequences on the German enlightenment of the Romanians from Bukovina. The author emphasizes some moments in the history of Bukovina, concerning the German-Romanian relations on cultural, literal, political level. The author's conclusion is that, in a more general plan, about the German-Romanian relations, the predominant feeling of the Romanian people from Bukovina towards the Germans was the respect for their efficiency and seriousness, but attenuated by the too obviously manifestation about their own superiority.

Aflat în fața dumneavoastră, mă întreb ce mă autoriză să vorbesc asupra relațiilor germano-române tocmai eu, care am părăsit Bucovina în 1934, pentru a trăi și lucra ca fizician la București timp de 55 de ani, răstimp în care am revizitat doar de câteva ori numai acea regiune a Bucovinei care mai este parte a României, pentru a-mi întâlni rude și a mă bucura de frumusețile ei. Aceasta până în anul 1989.

Nici nu studiasem în Austria sau Germania. Avusesem doar între 1969 și 1987 ocazia să calc pământul Germaniei de Răsărit, iar pe cel al Germaniei de Vest doar o singură dată, în 1987, în cadrul unor întâlniri sau colaborări profesionale.

* Conferință susținută în cadrul Simpozionului „Limbă–Putere–Politică”, organizat de Fundația „Friedrich Ebert”, București, Institutul „Goethe”, 21 februarie 1996.

** Traducere: Ana-Gabriela Drahta.

Analele Bucovinei, XVIII, 1 (36), p. – , București, 2011

Mă pot lăuda totuși cu o vârstă destul de înaintată și cu faptul că mă născusem în Cernăuții austriece, cu cinci ani înaintea morții împăratului Franz Josef I. De atunci, în actele mele personale, locul meu de naștere a fost trecut ca găsindu-se în patru țări diferite: Austria, România, Uniunea Sovietică și acum Ucraina, reflectând soarta turbulentă a Nordului Moldovei în răstimpul ultimului secol.

Dacă ne întrebăm de când există relații germano-române în general, un vechi dicționar real clasic pentru uzul profesorilor de liceu, din 1895, ne informează că dacii nu numai conviețuiau, dar erau chiar înrudiți cu goții. La bază stă, ce-i drept, o greșeală de copiere geți = goți.

Surse speculative ale mai multor autori germani își exprimă bănuiala că elementele arhitectonice ale bisericilor mănăstirilor moldovenești din secolele al XV-lea și al XVI-lea ar proveni de pe urma participării unor muncitori constructori germani la numeroase lucrări din Moldova înfloritoare a acelei vremi, recunoscând în același timp originalitatea soluției constructive moldovenești pentru sprijinirea turlor acestor biserici. Nu pot judeca justetea acestei ipoteze; dar ar fi vorba într-adevăr de prima relație creativă culturală româno-germană în acel spațiu geografic al Țării de Sus, denumit mai târziu Bucovina.

Interacțiunea intensă germano-română începe în acest spațiu odată cu achiziționarea acestui spațiu de către Imperiul Austriac de la puterea suzerană a Moldovei, Înalta Poartă, dar și cu acordul din partea Rusiei, ca putere ocupantă în retragere. Cine a citit cât aur și câte bijuterii au trecut din mâinile baronului austriac Thugut în buzunarele vizirilor turci și a mareșalului rus Rumianțev, va înțelege de ce, spre deosebire de mulți autori, dau ocupării Nordului Moldovei (Bucovinei de mai târziu) de către trupele austriece, în 1775, această denumire. De altfel, generalul (mai târziu mareșalul) de origine ungară Gabriel (adică Gabor) Splény, comandantul acestor trupe, folosește, în celebra sa *Descriere a Bucovinei* adresată împărătesei Maria Theresia și coregentului ei Iosif al II-lea, termenul echivalent, de origine franceză, *aquiriren*, căci faptă de arme nu a fost. Austria se conforma unei variante moderne a dictonului împăratului Maximilian I-ul: *Alii bella ferunt, tu felix Austria nube*, înlocuind pe *nube* cu *eme*, sau *corrumpe* (cumpără, sau corupe). Armata ei se apropia de sfârșitul succeselor în luptele antiotomane.

Scopul imediat al ocupării unei porțiuni relativ mici din Nordul Moldovei, de cca 10 000 km², era stabilirea unei comunicații interne între recent ocupata regiune sudică a Poloniei – Galiția și Lodomeria – și Marele Principat al Transilvaniei dobândit de Austria după victoriile asupra turcilor de la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Militar până în măduva oaselor, Splény s-a trezit numit, la 1 septembrie 1774, șeful administrației militare a Bucovinei, treabă care nu-i prea plăcea; el voia să dobândească gloria militară în alte războaie, care se desfășurau în Europa cu participarea Austriei – ceea ce de altfel a și reușit să facă. De aceea a și întocmit, încă în august 1775, pentru Curtea imperială, un document – scos la iveală în 1893

din arhivele vieneze și comentat de custodele bibliotecii Universității Cernăuțene, Johann Polek – intitulat *Descrierea districtului Bucovina*. Subtitlul *Descrierii* este semnificativ: *După precedentă și încă existentă sa structură, împreună cu cele mai modeste propuneri de viitoare îmbunătățiri ale constituției de pînă acum a țării atît in politicis cât și in oeconomicis.*

Și cu aceasta intrăm de fapt în subiectul propriu-zis al expunerii mele.

Splény se găsea dintr-odată în fruntea unui teritoriu însușit, care era, după vorba lui Machiavelli „diferit prin limbă, obiceiuri și orânduire” de tot ce cunoscuse pînă atunci. Noi putem adăuga aici și diferența religioasă. Mai trebuie adăugat că Moldova fusese teatrul de război timp de decenii între diferite armate, care prădau și ucideau și provocau molime și bejenie.

Închipuiți-vă că un pașă turc ar fi cucerit fără luptă o parte a Germaniei, imediat după războiul de 30 de ani. Germania fusese teatrul principal de război pînă la pacea din Vestfalia; distrugerea țării era totală și populația scăzuse la un sfert. Nu era deci de mirare că și populația Bucovinei scăzuse la 75 000 de locuitori și Bucovina fusese caracterizată drept *terra deserta*; pașa nu s-ar fi exprimat altfel într-un raport către sultan despre *terra germanica*.

Acestea fiind zise, să vedem ce zice Splény în *Descrierea* sa în capitolul intitulat *Despre îmbunătățirea moravurilor ca bază a unei politici bune*. Capitolul poartă pecetea iluminismului în varianta sa austriacă, iosefinismul. Citez textul original, călcând astfel pe un teritoriu, pe care, cum se spune, nici îngerii nu îndrăznesc să calce.

„Baza primă a unei politici bune este să îmbunătățească moravurile unui popor; și ce contribuie mai mult la aceasta, decât artele și științele, care aici sunt însă cuvinte neconoscute. Chiar și clericii care, prin funcțiunea lor, ar trebui să fie învățătorii poporului, sunt scufundați în cea mai adâncă neștiință. Ei disprețuiesc toate celelalte religii, deși nu înțeleg deosebirea dintre religia lor și celelalte și acest dispreț este aproape singurul lucru pe care caută să-l insuflă poporului.

Pentru a trezi mai mult gustul acestui cler pentru științe și învățătură și să se dobândească prin mai buna lor cultură influența dorită asupra moravurilor restului poporului, ar trebui să se determine de pe acum drept urmaș al actualului episcop de Rădăuți, un bărbat cât se poate de învățat și prin urmare instruit în științele filozofice și teologice. Acesta ar trebui să înființeze la Rădăuți un seminarium, unde să se predea *Theologia moralis*, pentru a se forma aici cel puțin preoți și învățători cu moravuri bune. Catedrele necesare ar trebui ocupate cu călugări care ar putea fi aduși din Slavonia sau din Transilvania.

Cum expunerea acestei *Theologia moralis* cere școlari care să cunoască limba latină, ar trebui să se înființeze la Cernăuți și Suceava școli în care să se predea cel puțin primele 4 clase de latină. De asemenea ar fi folositor să se înființeze școli germano-valahe pentru citit, scris și socotit, pentru a forma oameni de care va fi nevoie în diferite servicii.

La Cernăuți s-ar putea înființa în același timp un convict pentru 12 copii de boieri și de mazili, sub supravegherea unui călugăr, în care băieții să fie instruiți în special în limba germană. Astfel s-ar face cunoscută în țară grija binevoitoare a monarhului și s-ar atinge un scop politic, și anume că nu se intenționează în felul acesta să se ofenseze religia de aici, ci că se dorește dimpotrivă, să fie apreciată. Pentru a-și atrage culmea încrederii și dragostei clerului și a poporului, mijlocul cel mai sigur ar fi să se clădească pe lângă convict o frumoasă biserică publică, a cărei administrare să fie încredințată călugărilor convictului.

Este ușor să se prevadă ce urmări bune se pot aștepta de la înființarea unor astfel de școli și a convictului, chiar și la norodul cel mai de jos. Pilda bună, îndemnurile, instruirea clerului și a nobilimii, precum și a poporului de rând vor îndrepta pe nesimțite moravurile orașenilor și ale țăranilor. Chiar și puțină știință îl atrage pe om să învețe mai multe și această atracție către eforturi viitoare dă adeseori naștere la oameni mari, la cele mai diferite categorii omenești”.

Ambiguitatea unor texte ca acesta și aplicarea în practica mereu schimbătoare a acestor idei în decursul lungilor ani de stăpânire austriacă, amestecul variabil al bisericii catolice în treburile învățământului au dat naștere la interpretările cele mai contradictorii, chiar în interiorul aceleiași naționalități și contradicțiile au rămas vii până în ziua de astăzi.

Cercetătorii bucovineni actuali de origine germană ca Rudolf Wagner și Paula Tiefenthaler par convinși că nu se urmărea germanizarea populației indigene prin introducerea în *toate* școlile, de la cele elementare până la Universitate, a limbii germane, fie ca limbă de predare exclusivă, fie ca obiect de studiu, ci doar introducerea ei ca limbă de comunicare comună întregului Imperiu austriac cisleithan, ca, de exemplu, engleza în India și alte colonii britanice.

Dimpotrivă, istoricul român Ion Nistor, fiu de țăran din Bucovina, vede, în poziția preferențială a limbii germane în sistemul școlar de toate gradele din Bucovina, expresia unei politici de desnaționalizare planificată a guvernului din Viena și consideră drept antologic discursul de la Iași al poetului bucovinean Dimitrie Petrino, în care își exprima părerea că Universitatea germană din Cernăuți a fost înființată pentru evreei care au optat pentru limba germană în locul idișului.

Din punctul de vedere al unui fizician, aceste două interpretări ale aceleiași realități istorice, aparent ireconciliabile, au defectul de a nu ține seama de un rezultat recent al cercetării științifice. Este vorba de faptul că într-un sistem complicat, precum societatea omenească, chiar dacă evenimentele parțiale ar fi guvernate de legi exacte, cauzale, deslușite din analiza trecutului, aceste legi nu ar permite prevederea viitorului, căci intervenții minore, dirijate către o desfășurare voită a evenimentelor, se amplifică incontrollabil în viitor, și dau consecințelor un caracter haotic, neregulat. Cu alte cuvinte, în zadar încercăm astăzi să discutăm pe baza celor întâmplare în spațiul geografic al Bucovinei austriece, dacă, prin introducerea limbii germane în școală și administrație, în felul în care s-a făcut, conducerea statului austriac a urmărit sau nu germanizarea românilor sau dacă, așa

cum afirmă astăzi Paula Tiefenthaler, germanii bucovineni ar fi contribuit astfel la soluționarea problemei conviețuirii naționalităților europene – problemă care nu exista de fapt în spațiul Bucovinei înainte de implantarea coloniilor germane și a unor imigrări masive de străini.

Firește, existența unor relații culturale româno-germane nu se putea pune decât după ce se crease un mijloc de comunicare reciprocă între cele două comunități naționale, cel puțin la nivelul păturilor culte ale celor două națiuni, și fiecare dintre ele recunoșteau existența unei culturi de oarecare valoare de cealaltă parte a barierei.

Este evident că generalizarea învățării limbii germane în Bucovina a fost o măsură esențială în favoarea stabilirii unei punți de comunicare între toate națiunile care se acumulasera rapid pe teritoriul Bucovinei. Împotriva însușirii acestei limbi de către toată populația țării, și în particular de către români, a lucrat de la bun început scrierea diferită: caractere cirilice de o parte, cele gotice de cealaltă. De altfel, în instrucțiunile pentru recensămintele dintre 1869 și 1910 nu se preciza, dacă un cunoscător al scrierii cirilice sau ebraice este știutor sau neștiutor de carte, deși tiparul cu litere latine a limbii române s-a introdus oficial abia între 1874 și 1881.

Greutăți apăreau și din cauza marilor deosebiri etimologice și gramaticale dintre limba germană și cea română. Rostirea vocalelor cu tremă *ö* și *ü* precum și preluarea topicii românești în fraza germană erau caracteristicile amuzante ale „germaneii bucovinene”; *ö* și *ü* deveneau *e* și *i* (die Tir în loc de Tür) sau „Da ist nichts zu machen!” era înlocuit cu „Kann man machen nix!” preluat din „Nu se poate face nimic!”. În clasa I-a a Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți mai învățam în 1921 să scriem germana cu litere gotice. Iar verbele neregulate și cele cu prefix stabil și detașabil formau bariere greu de depășit pentru copiii de la țară. Firește, pentru evreii vorbitori de idiș, învățarea germanei era mult mai lesnicioasă.

Și totuși, românii au înțeles foarte repede ce avantaje materiale, sociale și culturale le aduce cunoașterea limbii de stat în Austria. Explicația succintă o găsim la pagina 52 din cartea recentă a lui Viorel Roman *Rumänien im Spannungsfeld der Großmächte 1878–1944*, apărută în Germania în 1989: „Austro-ungara domnie a culturii și averii se deosebește fundamental de prusaca domnie a militarilor și birocraților. În Prusia te puteai afirma și fără cultură și avere, în Austro-Ungaria nu. Aceasta a fost nu numai baza setei de cultură a românilor, ci și ocazia unor neînțelegeri între Viena și Berlin în evaluarea problemei românilor din Transilvania”.

Într-adevăr, singurul mare boier moldovean dispus să rămână în Bucovina după 1775 a fost Vasile Balș. În vârstă de abia 22 de ani, cultivat și bogat, cunoscător al limbii franceze, limba de curte a Habsburgilor, el depune personal jurământ de credință împărătesei Maria Theresia, în 1777, și studiază cam doi ani la Universitatea din Viena, unde își face legături și învață germana. În 1780 redactează o *Descriere a Bucovinei* în germană și o prezintă contelui Hadik ca

deputat al locuitorilor Bucovinei, cu o serie de propuneri, cam pe linia celor făcute de Splény, care să fie luate în considerare la reorganizarea Bucovinei. Devine căpitan al districtului Bucovina și i se recunoaște titlul de noblețe de baron.

În 1849, Bucovina ajunge să aleagă nouă deputați în Adunarea parlamentară de la Kremsier. Rezultat unic în Austria: sunt aleși un intelectual german, Karl Kral, directorul liceului din Cernăuți și opt țărani români și ruteni. Doi dintre români, Mihai Bodnar (Bodnărescu) din Voitinel-Rădăuți și Miron Ciupercă (Ciupercovici) din Câmpulung știu germana și prezintă numeroase intervenții susținute oral și în scris, în care cer mereu drepturi pentru „starea țărănească”. Dar orizontul lor este mai larg; ei cer între altele „întemeierea de școli naționale în toate satele, la care școli, limba maicii – Muttersprache – să se învețe; Bucovina să fie o țară pentru sine stătătoare și osebită de Galiția, dară tot sub Împăratul Austriei” și – lucru remarcabil – „ca școala latinească din Cernăuți” – adică liceul de acolo – „să fie ridicată la școală înaltă, ca să poată și țărani, copiii lor la învățături mari a-i da, și aceea acolo, la ei, la Cernăuți, și nu tocmai la Liov și Viena”. Cu doar un sfert de veac mai târziu, ceea ce ceruse s-a realizat; doar cuvântul latinesc trebuie înlocuit cu nemțesc. Și inițiativa a avut-o iarăși un român, cu sprijinul deputaților germani din Parlamentul austriac, Constantin Tomasciuc.

Iată cum se conturează prima mare cooperare culturală germano-română, într-o epocă în care Bucovina *devenise* o țară multinațională, în care populația slavă (ucraineană) tocmai ce ocupase primul loc în populația totală.

După reunirea din 1918 a Bucovinei cu Patria Mamă, studenții români au dărâmat monumentul primului rector român al Universității cernăuțene. Știau oare ei că dacă Constantin Tomasciuc, fiu al unui tată ucrainean și al unei mame românce, n-ar fi preferat să se declare și să acționeze ca român și să se alieze cu germanii, atunci numeroșii slavi din Parlamentul austriac ar fi reușit să înființeze la Cernăuți o universitate ucraineană?

Ciudate sunt și consecințele altor măsuri contradictorii luate de administrația civilă a Austriei. Contopirea Bucovinei cu Galiția și reforma școlară iosefină. Prima favoriza slavizarea și catolicizarea noului district, a doua germanizarea învățământului și menținerea ortodoxiei. Între aceste două tendințe s-au trezit prinși învățătorii și profesorii români care își însușiseră limba germană în momentul când în toate localitățile în care exista cel puțin o biserică catolică, au fost desființate școlile „moldovenești”, finanțate și controlate prin Fondul Religionar Ortodox, de Biserica ortodoxă predominant românească. Rămași, cum am zice astăzi, șomeri, dascălii români, acum știutori ai limbii germane, au devenit fie dascăli itineranți de română și germană în familiile românești mai înstărite din Bucovina, fie, cei mai îndrăzneți au emigrat în Moldova, unde-i găsim la Botoșani, Fălticeni, Bacău, Tecuci, Bârlad, Huși și Iași ca dascăli de aceste două limbi, deci contribuind la răspândirea culturii germane. Cel mai important dintre ei, fostul profesor de la Cernăuți, Samuil Botezatu ajunge la Iași profesor de limba „nemțească” la gimnaziu, la școala de învățători, și director la școala de fete din Iași. Traduce în

românește, la îndemnul lui Gh. Asachi, din operele lui Kotzebue și este ridicat la rangul boieresc de căminar.

O etapă cu urmări asemănătoare întâlnim după 1869, adică după etatizarea învățământului în toată Austria și în Bucovina. Săcâiți de comisii locale compuse din oameni ce nu cunoșteau limbile țării – româna și ruteana – oameni de mare cultură și cu titluri dobândite la școli superioare din Austria și Germania, după ce studiaseră la Cernăuți, părăsesc Bucovina pentru România, unde își valorifică mai degrabă cunoștințele generale căpătate prin intermediul stăpânirii limbii germane, decât cunoașterea acesteia. Voi aminti aici doar pe Mihai Eminescu ca poet și ziarist, pe Dimitrie Onciul ca istoric și pe Emanoil Grigorovița ca germanist și slavist, pe I. E. Torouțiu, editor și proprietar de tipografie la București.

Într-o a treia etapă, plasată în anii dintre izbucnirea Primului Război Mondial și intrarea în război a României, un număr important de intelectuali români din Bucovina, dintre care Ion Nistor, Gheorghe Tofan, Ion Grămadă și mulți alții au trecut în România, înscriindu-se ca voluntari în armata română. Culturalizarea germană a românilor bucovineni se întorsese împotriva intereselor Imperiului Habsburgic.

Evoluții asemănătoare se pot constata pe toate planurile.

Până la înființarea Universității multinaționale de limbă germană „Franz Iosef I” din Cernăuți, însușirea unei culturi de nivel înalt, fie el literar, artistic sau tehnic, era accesibilă numai acelor tineri români care dispuneau de mijloacele financiare necesare – tineri boieri ca Vasile Balș și Hurmuzăcheștii, fii de preoți, învățători și intelectuali liber profesioniști și rar copii de mazili, de răzeși înstăriți deosebit de dotați și de răzbătători – bineînțeles, după ce trecuseră prin școlile în care, într-o formă sau alta, învățaseră limba germană și, în parte, pususeră semnul egal între occidentalizare și aderența la stăpânirea Casei imperiale. Totuși, în conformitate cu tendințele vremii, asociațiile studențești de la Viena, în special „România Jună” de la Viena, devin o pepinieră de naționaliști români. Întorși în patrie, aceștia au reușit nu numai să trezească conștiința națională a tuturor românilor, să-i organizeze și să-i facă mai puțin toleranți față de încălcările legilor de către autorități și față de creșterea neconținută a elementelor neautohtone. Din prudență și din interes, boierii și funcționarii de origine română respectau jurământul de credință către Casa de Habsburg, dar exploatau această atitudine pentru a obține cu orice ocazie avantaje pentru națiunea lor. Eudoxie Hurmuzachi a putut fi, între 1864 și 1874, căpitan al Ducatului Bucovinei; a obținut în 1862 o stemă a noului ducat purtând capul de bour al Moldovei, cu trei stele, însoțit de un patent în care se preciza trecuta apartenență a teritoriului Bucovinei de Moldova, împreună cu o scurtă schiță istorică a acestui principat, în care se preamăreau eroicele fapte de arme ale lui Ștefan cel Mare, textul fiind semnat *manu propria* de împăratul Franz Iosef I-ul.

În același timp, având acces la arhivele austriece, Eudoxie Hurmuzachi a întocmit o colecție imensă de documente istorice de importanță incomensurabilă,

pe care a donat-o Academiei Române, al cărei membru devenise, și a scos în timpul Revoluției de la 1848 ziarul bilingv româno-german „Bukowina”, împreună cu frații săi Gheorghe și Alexandru. Ei sunt și gazdele revoluționarilor pașoptiști din Moldova, iar Alecu ia în 1871 inițiativa sărbătoririi a 400 de ani de la ctitorirea mănăstirii Putna, unde desfășurarea tricolorului la mormântul lui Ștefan cel Mare atrage atenția autorităților austriece asupra trezirii sentimentelor naționale românești în Bucovina.

Astfel, la Universitate se înregistra înființarea unor asociații studențești pe linii naționale, dintre care unele din cele românești, ca „Arboroasa”, se păstra mai ales în cadrul preocupărilor cultural-artistice, în timp ce altele maimuțureau asociațiile germane, cu cizmele și duelurile lor, fraternizând cu ele. Firește, „Arboroasa” părea mult mai periculoasă pentru guvernarea austriacă și fu dizolvată în 1877 de Siguranța de Stat, iar unii dintre conducătorii ei, toți studenți la Teologie, în frunte cu Ciprian Porumbescu, fură arestați și acuzați de înaltă trădare pentru că primiseră un ajutor de 250 de franci de la Parlamentul român. Acuzații au fost achitați în februarie 1878 de un juriu de români; autoritățile ecleziastice și universitare românești au aplicat pedepse disciplinare, la cererea guvernatorului Bucovinei, românul Ieronim Alesani. Locul „Arboroasei” îl luă asociația „Junimea”, care a dispărut abia în 1940, în urma invaziei sovietice.

În anii de relativă destindere care au urmat, relațiile româno-germane au intrat și ele în ape calme și chiar de crescută înțelegere.

Pe de o parte, pe plan general, populația germană se menținea într-un raport practic constant față de cea românească, spre deosebire de ruteni și evrei, primii depășindu-i pe români în statisticile austriece bazate pe criteriul necinstit al limbii de conversație, iar evreii formând în 1880 cam o treime din populația Cernăuților, incluzând mahalalele sale.

Pe de altă parte, numeroșii intelectuali germani aduși în Bucovina fie ca funcționari, dar mai ales la cele două facultăți laice, adică de Științe juridice și de Filosofie (de fapt de științe umaniste și naturale) ale universității, ca profesori, fac descoperirea senzațională că Bucovina adăpostește comori artistice nebănuite din trecutul Moldovei și din prezentul clasei țărănești. Primii ocupanți ai Bucovinei, militarii, meseriașii, muncitorii și țărani germani, colonizați alături de români, fuseseră orbi din acest punct de vedere.

În tinerețea sa, istoricul Raimund Friedrich Kaindl își scrijelește încă numele de două ori pe frescele exterioare ale bisericii mănăstirii Sucevița. N-ar fi făcut-o desigur câteva decenii mai târziu, când a caracterizat descrierile dușmănoase ale Bucovinei datorate scriitorului galițean Karl Emil Franzos, care plasa această provincie într-un spațiu semi-asiatic, drept „deformări duse la extrem ale realității, făcute din dorința de senzațional”. El este cunoscut pentru studiile sale despre huțani.

Romanistul Mathias Friedwagner publică un prim volum din enorma sa colecție de folclor românesc, care se găsește în prezent, în manuscris, în Biblioteca Națională a României și este departe de fi fost cercetată în întregime.

Economistul Friedrich Kleinwächter, specialist de renume mondial, acceptă să predea la Universitatea din Cernăuți și după 1918 și devine membru al Academiei Române în 1922, iar juristul Eugen Ehrlich scrie un tratat despre dreptul obișnuielnic la români.

Profesorul Ernst Rudolf Neubauer recunoaște în elevul său Mihai Eminescu pe un viitor poet de talent și ține, ca director al liceului din Rădăuți, casă deschisă pentru tinerele talente autohtone. El se odihnește și astăzi într-un mormânt bine îngrijit din cimitirul acestui oraș.

Un splendid album intitulat *Bucovina ilustrată* conține, pe lângă textul lui Neubauer, acvarele ale pictorului Franz Xaver Knapp, cu fermecătoare peisagii bucovinene, care au putut fi văzute în original și reproducere într-o expoziție organizată acum doi ani la Academia Română. La Rudolfzell, lângă Bodensee, trăiește pictorul german Rudolf Rybiczka, care, originar din Bucovina și lansat în țară de scriitorul bucovinean Mircea Sreinel, nu poate uita peisajul țării în care s-a născut și și-a petrecut tinerețea. Și sunt sigur că mulți dintre ascultătorii mei cunosc îndeosebi impresionantele portrete de țărani bucovineni datorate pitorescului pictor și grafician, baronul baltic Georg de Löwendal, fost pictor scenograf și colaborator al lui Victor Ion Popa la Teatrul Național din Cernăuți, a cărui clădire cochetă a fost proiectată, ca și cea a vechiului Teatru Național din București, de renumiții arhitecți austrieci Helmer și Fellner.

Și dacă a venit vorba de arhitectură, probabil cel mai impozant ansamblu arhitectural realizat în timpul regimului austriac este Palatul Metropolitan proiectat în stil moldav actualizat – reiau o expresie a istoricului german al Bucovinei, Rudolf Wagner – de cehul Josif Hlavka, în 1863, și terminat în 1882. Dar mai important din punctul nostru de vedere este faptul că Hlavka a declanșat în acest timp o masivă campanie de restaurare a bisericilor din Suceava și a celor a mănăstirilor moldovenești adeseori grav ruinate, executată pe teren de arhitectul austriac Karl Romstörfer, răsplătit pentru această acțiune de Academia Română, care l-a ales membru corespondent.

Nu îndrăznesc să mă avânt pe teren literar. S-au tradus poezii, romane, piese de teatru din germană în română și invers, dar nu cunosc nici un german bucovinean care să fi scris de plăcere în limba română. Este de asemenea ridicol să crezi că orice om de știință care și-a publicat lucrările în limba germană a făcut-o dintr-o simpatie deosebită pentru limba sau cultura germană: era un mijloc de a te face cunoscut dincolo de granițele țării tale sau o obligație de serviciu. O statistică a românilor bucovineni care au studiat sau s-au perfecționat în străinătate arată o scădere bruscă din momentul în care a început să funcționeze Universitatea din Cernăuți. Ieșirea în străinătate a rămas obligatorie în domeniul medicinei, a

științelor naturii și aplicative, ca zootehnia, agricultura sau silvicultura și se prefera firește spațiul germanofon.

Foarte puțini români bucovineni și-au cucerit în acest spațiu poziții de frunte, chiar în timpul ocupației austriece.

În plan politic, Vasile Balș a fost probabil cel mai de succes, devenind până la urmă nobil de curte – Kämmerer. Ca ministru al Agriculturii timp de un an, Nicolaie Petrino îl urmează doar la mare distanță. Pe plan artistic se distinge Epaminonda Bucevschi ca portretist la Viena și pictor bisericesc în stil bizantin (catedrala din Zagreb). Probabil cel mai apreciat muzicolog vienez al sfârșitului de secol XIX a fost Eusebie Mandicevschi. Pe rând, maestru al corului Academiei de Canto, arhivarul Societății „Prietenii Muzicii”, doctor în Filosofie al Universității din Leipzig pentru ediția completă a operelor lui Schubert, profesor de teoria instrumentelor, de istoria muzicii, de contrapunct și compoziție la Conservatorul din Viena, președinte al Asociației muzicienilor, editor al lucrărilor lui Haydn și al ariilor lui Bach. Este, după Brahms, cel mai fin cunoscător al literaturii clasice și vechi (după Hugo Rieman's *Musik Lexikon* și Alfred Einstein's *Das Neue Musiklexikon*). A fost cetățean de onoare a Vienei. Și dacă ne oprim la epoca dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, să mai amintim pe Viorica Ursuleac, cântăreața favorită a lui Richard Strauß și soția dirijorului Klemens Kraus.

Dar dacă este vorba de relațiile germano-române în Bucovina pe un plan mai general, nu pot să nu accentuez că după părerea mea, sentimentul predominant al românului bucovinean față de german este respectul pentru destoinicia și seriozitatea sa, dar atenuat de manifestarea prea evidentă a convingerii despre propria sa superioritate.

Cum să califici aceste fragmente din cuvântarea primului decan al Facultății de Drept a noii Universități din Cernăuți, prof. Friedrich Schuller Liblog: „Bucovinenii își duceau traiul în tâmpenie și ascultare, plătind socotelile altora și n-au contribuit cu nimic la progresul științei. Ei să fie fericiți că pot primi ei înșiși ceea ce nu au fost în stare să producă. Știința germană își va păstra întotdeauna o prerogativă naturală în cultură”. Așa ceva se poate gândi, dar nu se spune, dacă vrei să câștigi pe bucovineni de partea ta.

Iar atunci când, pentru a împiedica prăbușirea Imperiului Austriac, împăratul propunea federalizarea lui pe principii naționale, el *uitase* cu totul pe cele câteva milioane de români, lăsându-i pe cei din Transilvania sub stăpânirea maghiară, iar pe cei din Bucovina într-o Ucraină sau o Polonie sub un prinț austriac sau german.

Și mai mult, citești în 1991 că deputatul european Otto von Habsburg vede în istoria Bucovinei dovada cea mai bună că se pot uni și dirija într-o singură direcție popoare diferite – aluzie la renumitul *Ausgleich* bucovinean – și speră că cel căruia i se adresează și care este exact de vârsta mea, va apuca să vadă Buchenlandul eliberat. Nu te întrebi atunci dacă, în dorința de a-și vedea urmașul din nou pe un tron imperial, deputatul nu și-a pierdut mințile?

Atât românii, cât și germanii în vârstă suferă de nostalgia trecutului. Stăpânirea austriacă a lăsat urme care nu s-au șters încă în sudul Bucovinei și nu dintre cele rele. Aceste urme se vor șterge cu încetul, dar vecinătatea cu nordul Bucovinei dă românilor dreptul să sperie că cele două părți vor reconstitui țara de sus a Moldovei.

Germanii în vârstă au nostalgia unei părți pierdute în care se așezaseră aproape exclusiv în orașe și printre români, pe care au părăsit-o fără ca să-i alunge cineva, unii și alții având la despărțire lacrimi în ochi. Înțeleg cu greu cum se pot mândri atât de tare cu *Ausgleich*-ul lor, atribuindu-i calitatea de model pentru Uniunea Europeană. El nu a funcționat decât patru ani; de unde știm că a fost o soluție viabilă? Pe de altă parte, multinaționalitatea Bucovinei nu a fost oare urmarea unor măsuri cu caracter machiavelic luate de guvernul central la începutul ocupației austriece, și care au dus la crearea artificială a unui Babel etnic ce a pus probleme de conviețuire? Am arătat-o într-un studiu recent¹.

¹ R. Grigorovici, *Politica austriacă față de Bucovina și urmările ei adeseori neașteptate*, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 1, 1995, p. 5–15. Mai târziu, publicat de același autor în cartea *Bucovina între milenii*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 226–232.